

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Надії Олександрівни Васильєвої «Гендерна інтерпретація природи: колір, звук, запах (на матеріалі прозових творів української, російської, англійської та французької художньої літератури кінця XIX – першої половини XX століття)» на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство (Одеса, 2019. – 353 с.)

Ознайомлення з дисертацією Н. О. Васильєвої дає всі підстави для висновку про наукову значущість цього дослідження для розвитку вітчизняного мовознавства. Це не просто праця, присвячена розкриттю мовної реалізації гендерних розбіжностей в світосприйнятті, що само по собі досить цікаво, доказом цього є існування в сучасному мовознавстві цілого напрямку, який можна позначити як гендерна лінгвістика. Авторка поставила й успішно розв'язала більш амбітне завдання, вона докладно описала спільне й особливе в мовній інтерпретації природи слов'янами, германцями і романцями. На підставі цього вона логічно перейшла до узагальнень щодо особливостей мовного вираження сенсорного досвіду людини. Тут у мовознавстві є чимало нез'ясованих питань, зокрема дуже приблизними й лакунарними є знання про процеси концептуалізації, категоризації та класифікації перцептивно вищленовуваних об'єктів дійсності. Отже, можна стверджувати, що дисертація Н. О. Васильєвої відповідає паспорту спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Вивчення зазначених питань, безперечно, є актуальним завданням не тільки для вітчизняного, а й для світового мовознавства. Адже опис особливостей вербалізації перцепцій людини відкриває нові можливості для подальшого вивченні питання зв'язку мови й мислення, розширює уявлення про когнітивні процеси категоризації та вербалізації сприйняття реальності. Актуальність рецензованої дисертації зумовлена й тим, що в ній уперше здійснено комплексний аналіз мовного відбиття кольору, звуку, запаху природних елементів і об'єктів на матеріалі чотирьох мов, послідовно

досліджено гендерні особливості перцептивного світосприйняття. Зокрема, реалізуючи мету дисертації, Н. О. Васильєва детально окреслила історію виникнення гендерної лінгвістики, уточнивши при цьому ключові поняття, використовувані в дослідженні, а потім послідовно проаналізувала в гендерному аспекті репрезентації кольору, звуку, запаху в українській, російській, англійській і французькій літературах кінця XIX – першої половини XX століття. Широкий фактичний матеріал дозволив виявити вплив історико-соціальних, психологічних, прагматичних, індивідуальних факторів на інтерпретацію кольору, звуку, запаху в зображенні природних явищ у прозових творах чоловіків та жінок – представників різних культур. Особливої ваги й переконливості набули зіставлення картин світу слов'ян, германців і романців.

Об'ємність дослідницьких завдань, успішно реалізованих на широкому мовному матеріалі, зумовлює теоретичне й практичне значення дисертації. Як уже було відзначено вище, її теоретична цінність насамперед полягає в націленості на розв'язання кардинального питання мовознавства – зв'язку мови й мислення. Значну теоретичну вагу мають також узагальнення про особливості вербалізації сенсорних відчуттів: візуальних, звукових образів та ольфакторної інформації в гендерному аспекті; вони розширюють знання про когнітивні процеси категоризації та вербалізації перцептивного досвіду людини. Налаштованість дисертації на ключові питання мовознавства зумовлює широкі можливості використання її результатів у викладацькій практиці, зокрема, очевидною є застосовність їх у курсах «Загального мовознавства», «Стилістичного аналізу художнього тексту іноземною мовою (англійською та французькою)», «Вступу до гендерної лінгвістики», «Основи лінгвокультурології», «Етнолінгвістики та лінгвістичного аналізу тексту».

Дисертацію відзначає добра структурованість і вичерпність опису. Основний текст становить 192 сторінки, він складається зі вступу, трьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаної літератури (284 позиції), списку словників (45 позицій), списку джерел

ілюстративного матеріалу (119 позицій). У дисертації є також три великі додатки, які займають 119 сторінок. Крім того, робота містить 9 таблиць та 8 діаграм, які добре унаочнюють результати дослідження.

У Вступі переконливо обґрунтовано вибір теми дисертації, показано її актуальність і наукову новизну, визначено теоретичне і практичне значення, окреслено мету, завдання, методи дослідження, наведено дані про апробацію одержаних результатів.

Перший розділ дисертаційної роботи «Теоретичні засади дослідження гендерної інтерпретації природи» складається з 2 підрозділів. У підрозділі 1.1 «Історія становлення гендерної лінгвістики в науковій лінгвістичній парадигмі» вміщено цікавий матеріал про генезу вивчення питання статі в працях авторів Стародавніх часів, Середньовіччя, Відродження та Нового Часу. Позитивною рисою підрозділу є те, що авторці вдалося показати шлях виокремлення гендерної проблематики з філософії і соціології в спеціальну лінгвістичну галузь. Вона продемонструвала вихідні лінгвістичні засади, використовувані в гендерній і феміністичній лінгвістках, основні розгалуження в них, а також досягнуті результати в мовній діяльності конкретних країн. На основі зроблених узагальнень Н. О. Васильєва у другому підрозділі «Методологія дослідження гендерної інтерпретації кольору, звуку, запаху природи» виробляє власний алгоритм дослідження, зокрема, вона обґрунтовує особливості добору ілюстративного матеріалу, розкриває історико-соціальні умови, що вплинули на художнє мовлення кінця XIX – першої половини XX століття, виділяє фізіологічні, нейробіологічні, психологічні фактори, релевантні для відбиття сенсорної діяльності людини тощо.

Позитивно оцінюючи перший розділ, висловимо щодо нього деякі зауваження. На нашу думку, він виграв би за рахунок скорочення описів історії зародження й розвитку гендерної проблематики як предмета філософії, соціології, політології на користь висвітлення характеристик літературних творів, які стали джерелом фактичного матеріалу. Адже, на наше переконання,

художній метод має не менший, а, може, й більший вплив на відтворення дійсності, ніж особистісне, у тому числі й гендерно зумовлене, світосприйняття. А отже, зіставлення перцепцій бажано проводити в межах подібних за методом творів. Про недостатність зазначеної інформації свідчить, зокрема, відсутність її у висновках до розділу.

У другому розділі «Колір як інтегральний компонент візуального сприйняття дійсності та культурний маркер» представлений багатоаспектний аналіз гендерної вербалізації лексем із семою кольору на матеріалі трьох культур (слов'янської, германської, романської). У першому підрозділі «Гендерна вербалізація кольору при зображенні природи» авторка здійснює короткий огляд лінгвістичних праць, присвячених вивченню кольоросприйняття. З наведеними у підрозділі узагальненнями і спостереженнями не можна не погодитися, щоправда, на нашу думку, тут треба б було говорити про лінгвістичні аспекти, підходи в описі кольорів, а не пробувати зарахувати лінгвістів, що зверталися до питань позначення кольорів, до тих чи інших шкіл чи течій. Через різноманітність і різноаспектність діяльності багатьох дослідників, яких згадує Н. О. Васильєва, їхні однозначні кваліфікації виглядають неточними. Прикладом такої неточності може бути хоча б такий фрагмент автореферату: «Так, колір як мовне явище привернуло увагу лексикологів (Н. Бахіліна, Р. МакЛорі), лексикографів (Б. Берлін, П. Кей), семасіологів (Н. Бахіліна, А. Вежбицька), лінгвофольклористів та етнолінгвістів (І. Герасименко, В. Желєзнякова), фразеологів (О. Дзівак, О. Левченко), компаративістів (В. Гак, І. Голубовська, І. Гуменюк), структуралістів (Л. Вайнсгербер, Дж. Лайонз), стилістів (С. Григорук, С. Єрмоленко), соціо- та психолінгвістів (В. Белянін, О. Василевич, А. Вежбицька), когнітивних лінгвістів (О. Кубрякова, Р. Фрумкіна)» (с. 5). Про внутрішнє протиріччя наведених характеристик мовознавців говорить і сам зміст цитати, де А. Вежбицька зарахована то до семасіологів, то до соціо- й психолінгвістів. Неточною є і кваліфікація наукового спадку Йохана Лео Вайсгербера, помилково названого

Л. Вайнсгербером. Цей німецький лінгвіст відомий перш за все як видатний представник неогумбольдтійського напрямку в мовознавстві, як автор праць із загального мовознавства, німецької мови, кельтології. Перелік аналогічних зауважень може бути продовжений.

У другому, досить об'ємному підрозділі, розбитому на окремі частини, подано детальний опис колоронімів в українській, російській, англійській і французькій літературах з орієнтацією на гендерні характеристики авторів проаналізованих творів. Послідовне застосування підрахунків в опрацюванні матеріалу дозволило виділити тенденції вибору кольорових гам письменниками і письменницями, визначити характерні способи номінації кольорів.

За таким само принципом побудовано й третій розділ дисертації «Вербалізація звуку і запаху – джерел інформації культурологічного й індивідуально-перцептивного планів», хоча фактичний матеріал тут диктує свої особливості опису, зокрема, у ньому проведено аналіз звуків за місцем і характером їх породження, за частиномовною оформленістю тощо. Залучення досить об'ємного фактичного матеріалу надає проведеному аналізу необхідної переконливості і достовірності.

Детальність опису відкрила можливість для цікавих і важливих узагальнень стосовно передачі перцептивних реакцій представників і представниць різних культур. Зокрема, як показала Н. О. Васильєва, спільною рисою у вербалізації барв є тенденція до використання синонімічних позначень. Особливо великі синонімічні ряди використано для позначення базових кольорів. Наприклад, українські письменники крім прикметника *білий* використовують такі синоніми: *молочний, перловий, сніжний, світлий, чистий, колір мармуру, колір слонової кості* (с. 82), *чорний* у них синонімічний прикметникам *темний, смаглявий, сумрачний, каламутний, брудний* (с. 82), а *червоний* – прикметникам *багряний, красний, кораловий, пурпурний, огнистий, вогняний, полум'яний, палаючий, бурий, гарячий* (с. 82). Крім того, письменники й письменниці кожної з культур звертають увагу на символічні

кольори для своєї нації. Зазначені висновки загалом збігаються з наявними в лінгвістичній літературі описами використання назв кольорів.

Є в дисертації і висновки дещо несподівані. До них належить, зокрема, положення, що «чоловіче мовлення усіх проаналізованих націй є яскравішим і експресивнішим щодо колірних інтерпретацій, порівняно із жіночим» (с. 197). Поясненням цього феномену, мабуть, виступає таке узагальнення: «творчість європейської інтелігентки, письменниці, просякнута ідеями спочатку емансипації, а пізніше й фемінізму. Як результат, в її текстах мало ліричних описів, замилювань красою природи, натомість – концентрація на описах людських стосунків у всіх проявах, психологічних портретах персонажів, деталізованих дескрипціях інтер'єру, одягу, аксесуарів тощо» (с. 200). Це припущення, висловлене в дисертації, уточнює наведене дещо категоричне твердження. Говорити варто не про мовлення націй, а про мовну картину світу авторів і авторок художніх творів. Це перше зауваження стосовно наведеного висновку. Друге зауваження стосується думки про більшу експресивність колірних інтерпретацій у прозі, створених чоловіками. На нашу думку, тут також треба зберігати більшу обережність, адже в дисертації зазначено, що «українські письменники чоловічої статі надають перевагу складним і складеним лексемам на позначення відтінків (наприклад, *світло-зелений, темно-жовтий, рудувато-багряний*), а жінки – здебільшого вживають морфологічний спосіб (*білесенький, жаристий, жовтавий, зарожевілий*)» (с.198). Використання ж суфіксального способу словотворення, як відомо, є одним із засобів підвищення експресивності. Третє уточнення до наведеного досить відповідального висновку лежить у площині оцінки майстерності творців описаної прози. Хотів би почути думку авторки дисертації про можливу роль цього чинника.

Нарешті, висловимо ще одне побажання стосовно рецензованої дисертації. У цій цікавій, глибокій і багатоаспектній праці, на нашу думку, бракує кількісних гендерних узагальнень щодо реєстру назв кольорів, звуків і запахів у прозі досліджуваного періоду. За моїми спостереженнями, мої

сучасниці володіють значно більшим репертуаром назв кольорів, ніж сучасники.

Дисертацію відзначає ясність викладу і глибина узагальнень, що свідчить про добру фахову підготовленість її авторки, глибоке знання лінгвістичної літератури з досліджуваного питання. Випадки не зовсім точних чи не зовсім зрозумілих позначень (як, наприклад, *передавати колірне значення за допомогою стилістичних засобів*), стилістично невдалих побудов, помилкових слово- і формовживання (*пласт лексики замість шар лексики, ставку замість ставка*) поодинокі.

Як видно зі змісту вказаних зауважень і побажань, вони жодним чином не заперечують позитивні якості дисертації Н. О. Васильєвої. Її дисертація відзначається актуальністю теми, теоретичною і практичною значущістю, глибиною аналізу значного за обсягом фактичного матеріалу, переконливістю й достовірністю висновків, свіжістю погляду на описувані явища, високою фаховою культурою викладу. Це дає підстави для висновку, що праця «Гендерна інтерпретація природи: колір, звук, запах (на матеріалі прозових творів української, російської, англійської та французької художньої літератури кінця ХІХ – першої половини ХХ століття)» відповідає всім вимогам ДАК України до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство, а її авторка, Н. О. Васильєва, безумовно, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Автореферат і численні публікації Н. О. Васильєвої повно й адекватно відбивають зміст дисертації.

Доктор філологічних наук, професор,

головний науковий співробітник Інституту

мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

В. М. Бріцин

